

Jedlik Ányos 1848. március idusán

1848 márciusában Jedlik Ányos volt a bölcsészettudományi kar dékánja Pesten, a Királyi Magyar Tudományegyetemen. Rendkívül érdekesek azok a feljegyzései, amelyeket e forradalmi napokról vetett papírra, dékánként.

"Martzius 13-án. Utasítást kapott a bölcsészeti kar Dékánja mind a kar Igazgatójától, mind az egyetemi Tanács Rectorától, miszerint intené az ő felvigyázására bízott ifjúságot, hogy azon politikai mozgalmakban, mellyek Lajos Fülöp francia király megbuktának következtében Pesten, mint Magyarország szívében keletkeztek, részt venni óvakodnék.

Jedlik Ányos
(1800–1895)

Martzius 14-én. Ezen megbízásnak az 1. és 2. évi bölcsészeti tanodában kellő óvatossággal az illető Dékán, a' mérnöki tanodában pedig a' Dékán meg nem jelenhetése miatt az előadó tanár úr által elég tétetett. E nap folytában azonban a mozgalmak annyira kifejlődtek, hogy a' kávéházokban összecsoportosult és Petőfi költő vezérlete alatt álló sokaság martzius 15-én 1/2 tíz órakor a mérnöki és orvosi ifjúságot az előadások alatt megrohanván, azt magához csatlakozásra buzdította. Ezekkel egyesülve, 10 órakor épen az egyetemi nagyobb épülethez értek, hol az előadásokból szétbocsátott bölcsészeti borzasztó láрма között egyesülvén, az egyetemi épület előtt megállapodott, és minekután Petőfi által ezen alkalomra költött nemzeti dal, és nagyobb részint már Kossuth Lajos mint országgyűlési követ által is indítványozott 12 pont egekig ható éljenzések között felolvastatott volna, az egész tömeg Landerer könyvnyomdájába vonult, hol az említett pontok és dalnak minden censura nélküli kinyomtatását kieszközlötte. Ez nap délután a bölcsészeti ifjúságnak nagyobb része az előadásokon megjelent, és magát akép viselte, mintha

mi sem történt volna.

Martzius 16-án. Nagyságos egyetemi Rector rendeletéből reggel 8 órakor összeült az egyetemi Tanács arról tanácskozandó, mi lenne ezen körülményekben teendő. Ezen alkalommal mindegyik érzi, hogy illy politikai mozgalmak között valamint az egyetemi tanárok, úgy maga az egyetemi ifjúság közönyös állapotban nem maradhat. Ennélfogva tehát igen rövid tanakodás után megegyezett a Tanács a következő pontokban:

1. Hogy a petitió gyanánt és ezen cím alatt 'Mit kíván a Magyar' minden szögleteken kiragasztott 12 pontot elfogadja.
2. Hogy az egyetemi zászlót az ifjúságnak, ha kívánná, kiadandja azon intéssel és tanáccsal, miszerint annak gondját viselnék, magukat minden személy és vagyon bántástól óvnák, sőt másokat, ha illyesmire vetemedni készülnének, teljes erejükből gátolnák, de legalábbis az egyetemi, és egyéb tudományos intézeteket minden erélylyel védelmeznék. Azért is ajánlhatnék neki, miként a' fegyveres polgársághoz csatlakoznának.
3. Hogy az iskolajárást határozatlan időre szüntessék meg.
4. Hogy küldetnék az egyetemi Tanács tagjaiból két egyén a helytartói Tanácshoz, azt a történekről tudósítandó, és a további mihez tartás iránt vagy utasítást, vagy az egyetemi Tanácsnak, teljes rendelkezési hatalmat kieszközlendő.

Még nem ütött 9 órát, midőn ezen pontokban az egyetemi Tanács megegyezett. Ekkor tudára adatott az egyetemi Pedellus által, hogy az ifjúság nagy tömege a Rector lakását környezi; minden zavarok meggátlása tekintetéből megkérte a jogászi Dékán, miszerint őket az egyetemi épületbe, küldöttjeiket pedig az egyetemi Tanács eleibe vezetni szíveskednék. Mi kevés idő múlva meg is történt. Az ifjúság megjelenő küldöttjei csak azt kívánák, hogy a zászlójuk adatnék ki, mi nekik teljes készséggel meg is engedtetett azon észrevétellel, hogy lennének kevés türelemmel, míg a zászló Szilassy János hittani és Tipula Péter jogtani Dékánok által Budáról visszahozatnék. A'

kinyomatott petitionális pontokra nézve az egyetemi Tanács önként nyilvánítá, hogy azokat ő is magáévá teszi, min a folyosókat töltő ifjúság öröm kiáltását hallatván, arra kérte az egyetemi Tanácsot, lenne szíves ezen nyilatkozatát az egyetemi téren, mely ezután 15-ik martziusi térnek hívandó, sereglő roppant tömegnek személyesen tudomására adni. Ezen kívánatának a Tanács engedvén, lement a várakozó ifjú sereghez, melly hallván a Tanácsnak kedvük szerinti határozatát, az általuk felemelt és vállakon tartott Rector szájából értené, öröm rivalgásokkal tölté meg a tért és a Tanács minden egyes tagját nemzeti szalagokkal és rózsza formába alakított cocárdával felékesítette. Ennek megtörténtével az egész tömeg tovább vonult, és egész a Cúria épületéig az előbb felemelt egyetemi Rectort vállain vitte. Nemsokára megérkezett az egyetemi zászló, és Rector ő nagysága által a fennebb említett két Dékán jelenlétében az egyetemi épület előtt ismét összesereglett ifjúságnak általadatott, és a kellő rend fenntartására komolyan megintetett.

Martzius 17-én. Reggeli órákban Rector ő Nagyságát megkeresé az ifjúság, hogy az egyetemi reformot illető 12 pontot, melyet kérelmi úton felterjeszteni óhajtanak, ő is írná alá. Az egyetemi ifjúság az egyetemi reformra vonatkozó kívánságait nem 12, hanem a következő 9 pontba foglalta össze. 1. A magyar egyetem emancipációja a bécsi kormány és egyetem gyámsága alól s törvény általi biztosítása. 2. Az egyetem kormányának szabadelvű elrendezése, országgyűlési képviseltetése. 3. Az egyetemi jószágok felszabadítása a kollegális rendszer kezelése alól, s nyilvános, felelősséggel járó kezelése. 4. Tökéletes tanítási s tanulási szabadság. 5. A tanszékek ne kegyelem útján, hanem érdem és nyilvános csődület által töltessenek be. 6. Testgyakorlati intézetek felállítása. 7. A tudományban elmaradt vagy elaggott tanárok elmozdítása, nyugdíjaztatása. 8. Évenkénti próbatételek megszüntetése s nyilvános, díjnélküli vizsgálatok behozatala. 9. A tudomány jelen igényeinek megfelelő s a nemzethez illő tantermek felállítása. Mire ő azon feleletet adá, hogy azt ön akarójából nem teheti, minekelőtte a' tanárokat össze nem hívja. Ennek okáért az ifjúságot 1/2 kettőre az egyetemi épület udvarára, a tanárokat pedig három órára összehivatá. A tanár urak olvasván az említett pontokat, látták, hogy azok nagyobb részint nem mások, mint azon sérelmek tartalmazóji, mellyekről ők a magyar közönség előtt minduntalan panaszkodni kénytelenítették, és így azokat, mint ön kebelükből származottakat nevük aláírásával magukévá tették. Ezután az udvaron tanácskozó ifjúság Szilassy János és Tipula Péter Dékán urak által a nagy terembe hivatott; de ez azóta véleményét megváltoztatván, a Tanárokkal egyesülni nem akart. Minek okáért Nagyságos Rector Szilassy Jánost, Tipula Pétert, Jedlik Ányost, Balassa Jánost, Rupp Jánost küldöttségül a végből nevezett ki, hogy az aláírt pontokat a városházánál együtt ülő választmánynak pártolás kieszközlés végett terjesztené fel. Ezek a választmány színe előtt megjelenvén, lelkesedéssel fogadtattak, és rendeltetett, hogy ezen sérelmek a Bécsbe menendő küldöttséghez kinevezett tanár uraknak adatnának által, kik annak a helyén a többi pontokkal együtt felterjesztendik kellő tekintetbe vétel és orvoslás kieszközlése végett. E közben megjelent az ifjúság küldöttsége is csaknem ugyan azon pontokkal, mellyekre a már kimondott rendelet szintén alkalmazandónak jeleztetett.

Martzius 18-án. Ezen nap a nemzeti őrség seregébe iratá be magát az egyetemi ifjúság, a' többi városi lakosokkal együtt katonai fordulatokban magát gyakorolta, esküjét letette, és az összes nemzeti sereg a' városházi téren, mely szabadság tére névvel cseréltetett fel, estve felé nagyszerű katonai szertartással összejött, hol Nyáry Pál másodalispán által velős szónoklattal fogadtatván, szét bocsáttatott, részére az éjjeli őrség bizatván. Ugyanezen nap esett köztudomásul Nádor ő Fennségének Battyány Lajoshoz, mint a' megadatott önálló Magyar Ministerium Elnökéhez szóló levél, mellyben ő az első magyar ministerium alakítására megbizatott.

Martzius 19-én. Tudomásul tevé ő nagysága Korizmic Antal bölcsészeti kar elnöke a' Nagyméltóságú helytartói Tanácsnak azon rendeletét, miként a' megszakadt előadások martzius hó 22-én ismét elkezdetnének és pedig minden tan egyedül magyar nyelven. Melly rendelet következtében Wolfstein József és Verney József tanár urak, mint a' magyar nyelvben kevésbbé járatosak, nyugalomba tétettek. Az itt elősorolt mozgalmi események csak azon tekintetből említettnek e helyen, a mennyiből azokkal az egyetem, egyetemi tanárok, és egyetemi ifjúság érintkezésben valának.

Martzius 21. Az egyetemi polgárság martzius 20-ik napján a Nagyméltóságú helytartói Tanács rendeletéből martzius 22-ére az iskolajárás folytatására kifüggesztett jelentések által utasítva lévén, azokat többszöri kifüggesztés után leszaggatta, és nyilvánítá, hogy mindaddig nem mehetnek, a reájok bízott örököségi foglalkozásuk miatt iskolába, míg az újonnan kinevezendő Minister e felül nem rendelkezik, mit tulajdonjelentés által is köztudomássá tett.

Martzius 24. Tartatott tanácsülés, mellyben felolvastatott az egyetemi polgárság ebbeli kívánsága: a) Hogy az egyetemi tanácsnak ezután tartandó üléseiben az egyetemi polgárság az általok kiküldendő személyben, azon tekintetnél fogva, miként ott őket érdeklő tárgyalások is elő fordulnak, részt vehessen. b) Hogy az őket illető tárgyak, mellyek ha jónak látván, az egyetemi Rectornak volnának benyújtandók, a mennyire a körülmények engedni fogják, vagy az egyetemi tanács, vagy annak kebeléből kiküldött bizottmány által, halogatás nélkül tárgyalassanak. Az egyetemi tanács a megváltozott körülmények tekintetéből ezen kívánatokbani beleegyezését az ifjúság részéről jelenlevő bizottságnak készséggel nyilvánítá."

Számos egyéb feljegyzés is maradt Jedliktől a szabadságharc időszakából, ezek egy részét Ferenczy Viktor gyűjtötte össze.

»"Még a szabadságharc idején történt mondja Palatin Gergely a Math. és Phys. Társulat 1892. április 5-i ülésén Jedlik jelenlétében, hogy az akkor már a népfelkelők sorába tartozó veterán tudósunk nappal részt vesz az ország fővárosát, az akkor még ifjú Pestet védő sáncok fölépítésében, éjjel pedig laboratóriumába visszavonulva folytatja félbeszakított kedvenc művét, nevezetes osztógépét." Palatin bizonyára magától Jedliktől hallott a népfelkelőségeről és a sáncolásról; kéziratgyűjteményében a népfelkelőségek és a sáncolásnak mindössze a Háztartási Naplóban van nyoma.

"Alighogy az egyetemi előadások május végével befejeződtek, alighogy július végével a vizsgálatok sora is lezárult, Jedlik mindent megszerzett, amire egy negyvenkilencedik évében járó népfelkelőnek szüksége van. Június 27-én vett 40 p. frt 50 kr-ért puskát, 8 frt 20 kr-ért 'kapslartót' és 'kapslikát'. Július 3-án 15 frt-ot fizetett a 'blussért', 11 frt 15 krt-t 'hosszá való pantalonért', 1 frt 15 kr-t kaputjának kurtításáért; 3 frt-ba került a 'csákó' meg a 'kokárdák'. Most már teljes díszben mehetett a népfelkelő strázsálni. A Naplóban augusztus elejétől november közepéig, és 1849. jún. 26-tól július 10-ig szerepelnek kiadások 'strázsálásokr', 'strázsálás' és 'strázsza megváltása' címen, de nem külön minden strázsza alkalmával, hanem többször összevonva. Augusztus 19-én mindkét kitétel szerepel: 'strázsák megváltása' és 'strázsálásokr'; ebből arra lehet következtetni, hogy ezen a napon először állott őrt személyesen, és hogy már előbb is kötelezve volt rá, de kötelezettségét hivatalos elfoglaltsága miatt megválthatta. Egy-egy strázsza megváltásáért fizetett összeg a Napló szerint 1 p. frt 40 kr, de ez a váltság novembertől már 2 frt 30 kr pengőben. A Napló 12 strázsálás költségét tartalmazza; ebből hat a megváltott.

Szeptember 9-én 3 p. frt-ért 'puskaportartót' és 2-ért 'puskaport' vett; ez valami komolyabb strázsálásra enged következtetni. A dátum egyezik a horvátok veszedelmes megmozdulásával: Jellachich vezérlete alatt szeptember 11-én léptek át a határon és siettek Fehérvár irányában, de 29-én Pákozdnál súlyos vereséget szenvedtek. A Napló szerint 23-án segédkezett Jedlik a 'sáncolásnál'; 36 kr-t költött, bizonyára valami frissítőre. A munkában nagyon elfáradhatott, mert másnap két-két pengő frt-ot kapott a múzeumi szolgának, Heubergernek és Jedlik szakácsnőjének a fia, valószínűen azért, hogy őt helyettesítsék.

'Katonai költségek' c. kis betétlapja szintén határozottan különbséget tesz strázsamegváltás és strázsálási költség között; az előbbi 3 p. frt 20 kr, vagyis két váltság, az utóbbi 1 p. 20 kr; ezen a lapon szerepel a ruházat költsége a Naplóval megegyezően, továbbá a két fiúnak fizetett 2 p. frt, amelyről a Napló nem szól: mivel ez a lap csak 15 soros, a kétféle strázsálási költség szétválasztása is bizonyítja, hogy Jedlik személyesen is strázsált. Ugyancsak ezen a lapon mint szeptember 20-i 'napi költség' szerepel 25 p. kr, ezután következik négy üres sor, majd a 24-i két-két p. frt; ebből arra lehet gondolni, hogy négy napon át, 20-tól 23-ig dolgozott a sáncolásnál.

Jedlik tehát szolgálta hazáját olyan minőségben, amilyenre papi méltósága és tudományos képzettsége miatt semmiféle törvény sem kötelezte, és olyan időben, amikor még szabadon távozhatott volna.«

Közreadta: Zelovich Kornél technikatörténész 1922-ben. (Jedlik eredeti kézírata azóta elkallódott, így ez az egyetlen közlés áll rendelkezésünkre.)